تەناكا
شايەدحاڵە گرنگەكەی دادگا
ئەو كەسەی ملی سەدامیش دەكات پەتا

تەناكا بە 78 ساڵ تەمەنییەوە , دەیان هەزار كم دەبڕێت بۆ شایەدی دان لەسەر ئانرات

بەڵام بەرپرسانی كورد لەبەر كاری تایبەتی خۆیان ناتوانن لە دوری 1 كم ەوە ئامادەی دادگا بن

عەلی مەحمود محەمەد

ئیشیرۆ تەناكا لە دایك بووی بەرواری 11-12-1927 ی شاری ئۆساكاوای ژاپۆنی , پاش ڕێزلێنانێكی ژاپۆنیانە , بە سوجدە بردنەوە بۆ وەرگێڕ (دەربڕی ئەوپەڕی ڕێزو ستایشی مرۆڤی ژاپۆنییە بۆ یەكتر) لەسەر كورسیەكە دانیشت . هەرچەندە شیر پەنجەی پرۆتستاتی هەیە و بە وتەی خۆی لە بیرچونەوە غەدری لیّ دەكات , بەڵام هێشتا بە گوێرەی ئەو تەمەنە بەخۆیە , هەرچەندە سەرو ڕیشە ماش وبرنجییەكی بەلای سپیدایایە . تاكو ئێستا لە كۆمپانیایەكی ژاپۆنی كار دەكات , وەك تایبەتمەندی هەر مرۆڤێكی دیكەی ژاپۆنی كاری خۆش دەوێت, بە سانایی كۆڵ نادات لێی , پێوەی دیارە دەردی نەبوونی نەچەشتووە . هەرچەندە هاوپیشەو كۆنە هاوڕێی ئەنراتە , بەڵام سڵاوی لیّ نەكرد . ویستم وێنەیەكی لەگەڵ بگرم و نامەی لێبوردنی پیّ بنووسم بۆ پاشماوەی قوربانییان , بەڵام پۆلیس بە توندی ڕێگر بوون .

ڕۆژی 2-6-2005 ی دادگای ئەنرات تایبەت بوو بە لێپرسینەوە لەگەڵ ئەم دەڵاڵەی بازرگانی چەكی كیمیاوی , كە شایەدحاڵێكی گرنگیشە لەسەر بازرگانی كردن بە چەكی كیمیاوی لە لایەن ئەنراتەوە و بەكارهێنانی لە لایەن حكومەتی عێراقەوە . 4 جار بۆ ئەم مەبەستە و تایبەت بەگرتنی فرانس ڤان ئەنرات لەگەڵ پۆلیسی ئۆساكا گفتوگۆی لەگەڵدا كراوە , بۆ یەكەمجار لە بەرواری 22-6-2005.

لە دەستپێكدا دادوەری گشتی لێی پرسی : فرانس ڤان ئەنرات دەناسیت .

تەناكا : بەڵیّ لە ساڵی 1984 ەوە دەیناسم .

دادوەر :لە كام مانگەوە .

تەناكا :لە مانگەكانی 4-5 ی 1984 ەوە .

ژەهرەكانی ئەنرات ژاپۆنی و ئەمەریكین

تەناکا **5** جۆر مادەی کیمیاوی بە ئەنرات فرۆشتووە , کە بریتین لە (ئەگەر هەڵە نەبم لە سپێڵەکانی) (**TDG-TMP**
pdl3_poc_HF).

دەوڵەتی ژاپۆن لە بەرواری **26–7–1984**, یاسایەکی دەرکردووە بۆ قەدەغەکردنی فرۆشتنی ئەم مادە کیمیاوییانە , بە وڵاتانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست بەگشتی عێراق و ئێران بە تایبەتی , هەروەها وڵاتانی کۆمۆنیست , بەڵام بۆ وڵاتانی ئەورووپای خۆرئاوا فرۆشتنی ئازاد بووە .

تەناکا کۆی گشتی **1400** تەن مادەی **TDG** دروستکراوی (ژاپۆن – ئەمەریکا)ی فرۆشتووە بە ئانرات ((پێکهێنەری سەرەکی گازی کورد کوژە (خەردەلە)).

لە ژاپۆنەوە بۆ بەندەری ترێستی ئیتاڵیای ڕەوانی کردووە , لە ئەمەریکاشەوە بۆ بەندەری بەناوبانگی ئەنتوێرپن لە وڵاتی بەلجیک .

تەناکا زانیویەتی کیمیاویەکە بۆ عێراقە

تەناکا لای پۆلیسی ئۆساکاوا دانی بەوەدا ناوە , زانیوییەتی ئەنرات ئەم مادەی کیمیاوییەی ئەم بۆی دەکڕێت دەینێرێت بۆ بەغدا .

تەناکا فاکسی پیشان داوە , کە ئەوە نیشان دەدات لە ساڵی **1984** , دووجار لە ڕێگەی ئیتاڵیاوە مادەی کیمیاوی نێردراوە بۆ عێراق .

لە ساڵی **1984** وە ئەنرات پێی وتووە : ئەم مادانە بۆ عێراقە . واتا فێڵیان لە کۆمپانیاکانی ژاپۆنی کردووە , بەوەی ئەو مادانەی لەوانی دەکڕن بۆ ئیتاڵیای دەنێرن .

گوایا تەناکا لە کاتی خۆی بە ئانراتی وتووە : دەتوانم تاکو ئیتاڵیا بۆت بنێرم . ئەبێت خۆت بینێریت بۆ شوێنی دیکە , ئەوە کاری من نییە .

دادوەر پرسیار دەکات لە تەناکا : ئایا ئەنرات ئەمەی بە تۆ ووتووە : ئەم مادانە دەچێت بۆ بەغدا یا بە نهێنی بمێنێتەوە ؟.

تەناکا : بەڵێ پێمی وتووە .

هەروەها لە ساڵی **1984** پێکەوە چوونە بۆ کۆمپانیاکان , لەوێ پێیانییان وتووە : ئەم مادانە بۆ دروستکردنی چەکی کیمیاوی بەکاردێت .

فاکس بە مێژووی **1–9–1984** نووسراوەو لە **9–9–1984** نێردراوەبۆ ئەنرات , تەناکا تیایدا نوسیوییەتی : دەتوانێت **TDG-TMP** بفرۆشێت بە ئەنرات .

ئەنرات زانیوییەتی ئەم مادانە بۆ دروستکردنی چەکی کیمیاوی بەکار دێت

دادوەری گشتی لە تەناکای پرسی : تۆ چۆن گومانت نییە لەوەی ئەم مادانە بەکارهێنراوە لە دروستکردنی چەکی کیمیاوی ؟.

له وەڵامدا تەناكا وتی : لەبەر ئەوەی ئەو كارخانانەی ئەم مادە كیمیاویانەیان بەرهەم هێناوە , ئەوەیان پێمان وتووە , كە ئەم مادانە بەكاردەهێنرێت بۆ دروستكردنی چەكی كیمیاوی .

خودی كۆمپانیاكە لە ئەنراتیان پرسیووە : ئایا ئەم مادەیە بەكارناهێنرێت بۆ دروستكردنی چەكی كیمیاوی؟.

لە بەرواری 12-3-1984 بڕیار دەرچووە لە حكومەتی یابانییەوە , كە فرۆشتنی چەكی كیمیاوی بە عێراق و ئێران یاساغكە , ئەم بڕیارە بە گوێرەی ویست و داخوازی یو ئێن وڵاتی ژاپۆن دەریكردووە .

دوای دەرچوونی ئەم بڕیارە , كۆمپانیاكانی ژاپۆنی ڕەزامەندیان لە وزارەت وەرگرتووە , ئەوجا ئەم مادانەیان فرۆشتووە .

تەناكا دەڵێت : من زانیاریم نییە لەسەر مەوادی كیمیاوی , بەڵام كۆمپانیاكان ئەوەیان زانیووە . ئەم بڕیارەشیان بە ئەنرات وتووە , كە فرۆشتنی ئەم مادانە بە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست قەدەغەیە .

دادوەری گشتی : تۆ ئاگاداریت كە ئەم بڕیارە بە ئەنرات وترابێت .

تەناكا : بەڵێ ئاگادارم .

دادوەری گشتی : ئەمە بۆ ئێمە زۆر گرنگە.

بروسكەیەكی دیكە لە چارلییەوە هاتووە (ناوی تەناكایە) , تیایدا نووسراوە : زۆر كۆمپانیا هەیە مادەی كیمیاوی بفرۆشێت , بەڵام گرنگ ڕەزامەندی حكومەتی یابانییە , دەتوانرێت ئەم مادانە بنێردرێت بۆ دەرەوە , جگە لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست , كە یاساغە حكومەتی یابانی مادەی كیمیاویان پێ بفرۆشێت .

تەناكا : بە پێكەنینەوە بەڵێ ڕاستە .

دادوەری گشتی : ئانرات ئەم فاكسەی پێ گەیشتووە .

تەناكا : خۆم بۆم نارد .

دادوەری گشتی : وەڵامت پێ گەیشت .

تەناكا : لە یادم نەماوە .

لە بروسكەیەكی دیكەدا كە سكرتێرەكەی ئانرات لە سەنگافورەوە ناردوییەتی بۆ تەناكا لە بەرواری 15-11-1984, تیایدا ئاماژە بەوە دەدات :

لە یابانەوە بروسكەیەك نێردراوە بۆ ئانرات , تیایدا داوا دەكەن بزانن ئەو مادە كیمیاویانە , لە كۆتاییدا بۆ كوێ دەڕوات .

دادوەری گشتی : ئایا ئەم بروسكەیە دراوە بە ئەنرات ؟.

تەناكا : بەڵێ بێ گومانم پێی دراوە .

من و ئەنرات پێكەوە چووین بۆ كۆمپانیاكە لە ئۆساكاوە , ئەمە وەڵامەی پێمان وت .

دادوەری گشتی : كەواتا ڕۆژێك لە ڕۆژان گفت و گۆ كراوە لەگەڵ ئەنرات لەبارەی ئەوەوە , فرۆشتنی ئەم مادانە , بە وڵاتانی عێراق و ئێران یاساغە ؟ .

لە بروسكەیەكی دیكەدا كە لە بەرواری 22-6-1984 نێردراوە , تیایدا نوسیوتە :

من دەمزانی ئەم مادە كیمیاوییانە بۆ عێراقە .

تەناكا : بەڵێ ڕاستە .

لە ساڵی 1984 ەوە زانییوتە ئەم مادە كیمیاوییانە دەفرۆشرێت بە عێراق .

تەناكا : بەڵێ ڕاستە .

دادوەری گشتی بەڵام ئەنرات وتوویەتی : دەبێت ئەمە بە نهێنی بێت .

تەناكا لە ساڵی 1984 ەوە ئەنرات دەناسێت

تەناكا و ئەنرات لە ساڵی 1984 ەوە یەكتر دەناسن , لە كۆتایی ساڵی 1984 ەوە ئەنراتی بینیووە , لە مانگی 5-6-1984 ەوە گفتوگۆیان كردووە لەگەڵییان لەسەر بازرگانی كردن بە چەكی كیمیاوییەوە . دادوەری گشتی : چەند جار ئەنرات هاتووە بۆ لات لە یابان ؟.

تەناكا: دووجار , جارێكیان لەگەڵ ژنەكەیدا .

بەندەرەكانی ئیتاڵیا دەروازەیەك بۆ ڕزگاربوون لە دۆزەخ , دەروازەیەك بۆ ژەهر

ئاواتی گەنجی كورد گەیشتن بوو بە بەندەرەكانی ئیتاڵیا , بۆ ڕزگاربوون لە دۆزەخێك , دەسەڵاتداران و نەریتی باوی كۆن و گەندەڵی دروستیان كردووە . بۆ گەیشتن بەم جیهانی دیلمۆنە, هەزاران هەزار لاوی كورد گیانیان بەخشی .

ئێستا دەبینین ئەم بەندەرانەی ئیتاڵیا , دەبن بە دەروازەیەك بۆ ناردنی چەكی مەرگ بۆ عێراق , واتا بەهەشت و مەرگ هەردووك لە بەندەرەكانی ئیتاڵیاوە بۆمان هاتووە .

تەواوی ئەو مادە كیمیاویانەی , ئەنرات لە ژاپۆن كڕیویەتی , قۆناغی یەكەمی ئیتاڵیاو بەندەری ترێست بووە .

تەناكا دەڵێت : كۆنتراكتی من ناردنی مادەی كیمیاویی بووە لە ژاپۆنەوە بۆ بەندەری ترێستی ئیتاڵیا , كۆمپانیای FOP بۆ گواستنەوە مادە كیمیاوییەكان , ئەم كارەی ئەنجام داوەو پێی هەڵساوە .

حكومەتی یابان ڕەزامەندی دەربڕییوو ئەم مادانە , كۆمپانیای FOP بیگوازێتەوە بۆ ئیتاڵیا . لە بەندەری ترێستەوە , بازرگانانی مەرگی دیكە ئەم مادانەیان گواستۆتەوە بۆ توركیا و لەوێشەوە بۆ دیداری گۆپتەپەو هەڵەبجە .

كیمیای بۆ كارگای قوماش كڕیوە كەچی كوردی پێ كوشتووە

كۆمپانیاكانی ژاپۆنی بە ئەنراتیان وتووە : بۆچی ئەم مادانە بەكاردەهێنیت ؟؟؟ . ئانرات لە وەڵامدا وتوییەتی : بۆ كارگەی قوماش و پێستە لە ئیتاڵیا , لە دروستكردنی جل و بەرگ بەكاردەهێنرێت .

هەڵبژاردنی وڵاتێكی ڕۆژئاوایی , بە تایبەت وڵاتی ئیتاڵیا كە بەناوبانگە لە جیهان , بە پیشەسازی چەرم و جل و بەرگ , هەموو گومانێكی شاردۆتەوە , بە تایبەت كەسێكی وەك ئانرات بەو بازرگانییە هەڵساوە بۆ خۆی بە ڕەچەڵەك قژ زەردی چاوشینی ڕۆژئاواییە .

لە بروسكەیەكی دیكەدا , كە لە سەنگافورەوە نێردراوە , دەڵێت : كڕیارەكانی ئێمە لە سویسران , لەوێوە بۆ شوێنی دیكە دەڕوات .

توركاش شەریکە بەشە لە تاوانەکە

دادوەر بروسکەیەك دیکە بە تەناکا نیشان دەدات , کە لە پالآوگەی نەوتی عێراقەوە نێردراوە بۆ ئەنرات , تیایدا باس لەوە کراوە مادەی کیمیاییەکە بێت بۆ ئیتالیا , لەویوە بۆ تورکیا , پاشان بە بارهەلگر بگوازرێتەوە بۆ عێراق .

تەناکا : بەسەر لەقاندنەوە : من ئەم بروسکەیەم بینیوە , بەلآم نەمزانییوە چی تێدا نوسراوە .

داوەری گشتی : لای پۆلیس باست کردووە کە ئەنرات پێمی وتووە : ئەم مادەیە دەچێت بۆ ئیتالیا , لە ئیتالیا بۆ تورکیا , لە تورکیاشەوە بە ئۆتۆمۆبێلی بارهەلگر دەگوازرێتەوە بۆ عێراق .

ئانرات تەنها یەکێك لەو بازرگانانەیە چەکی کیمیاوی و چەکی قەدەغەکراویی کۆمەلکوژی بۆ ڕژێمی فاشی کڕیووە , داخۆ دەبێت چەندی دیکە بە دەروازەی تورکیایا چەکی کۆکوژیان گەیاندبێتە ڕژێم ؟ , تورکیا دەبێت ئاگای لەمە نەبێت ؟ ئەگەر ئاگای لێ هەیە , کەی ماف خۆی وەردەگرێت بەرامبەر بە ئەنجامدانی ئەم تاوانە ؟. وەلآمی ئەو پرسیارە پەیوەندییە نهێنییەکانی لایەنی کوردستانی و تورکیا دەزانێت !.

تەناکا دەلآلی خۆی لە ئەنرات وەرگرتووە , بەلآم ئەنرات فێلی لەویش کردووە

دادوەر لە تاناکا دەپرسێت : تۆ بەشی خۆتت وەرگرتووە لەو مادانەش کە لە ئەمەریکاوە کردراوە و ناردوتە بۆ بەندەری ئەنتویرپن لە بەلجیکا .

تەناکا: بەلی بەشە دەلآلی خۆمم لە ئەنرات وەرگرتووە .

دادوەر : ئەگەر هەمووی بژمێریت لە ژاپۆن و ئەمەریکاوە **1400** تەن **TDG** ت فرۆشتووە بە ئانرات .

تەناکا : بەلێ ڕاستە .

دادوەری گشتی : ئەمە مانای ئەوەیە ئەم مادانە هەموو گەیشتونەتە ترێست و ئەنتویرپن .

تەناکا : من لەبارەی ترێستەوە دەزانم , کۆنتراکتم تا ترێست بووە .

دادوەر : بەلآم دەلآلی کاتێك وەردەگرترێت کە مادەکان بگەنە شوێن خۆیان ؟.

تەناکا : من لە بەرامبەر پێ فرۆشتن پارەم وەرگرتووە , لەگەلێ بارکردندا دەلآلی خۆمم وەرگرتووە , نەك گەیشتنی بەجێی خۆی .

پارێزەری ئەنرات : تەناکا تۆ باسی زیانی **110000** دۆلارت کردووە .

تەناکا : بەلێ پارەی ئەو بارهەلگرانەی دام بۆ گواستنەوەی مادەی کیمیاوییەکە و نەگەڕێنرانەوە بۆم .

ئەنرات شارەزای لە زانستی کیمیا هەبووە

به وتەی تەناکا بێت هیچ شارەزاییەکی لە زانستی کیمیا نەبووە . هەرچی ئەنراتە شارەزایی زۆری لەبارەی زانستی کیمیا هەبووە , دیارە بەهۆی ئەم شارەزاییەوەیە ئەم کارەی هەڵبژاردووە .

تەناکا دەڵێت : لە کاتی قسەو باسمان لەگەڵ کۆمپانیاکان , ئانرات بەزمانی کیمیاوی پاراوقسەی لە گەڵیان کردووە . جگە لە تەناکا , ئەنرات چوار هاوکاری ژاپۆنی دیکەشی هەبووە (ئەتاکا , ئیراتا , تیراکا , هیراتا . ئیراتاش چەشنی ئانرات شارەزایی باشی هەبووە لە زانستی کیمیا .

دوا ژوانیان لە ئەمەریکا بووە

به وتەی تەناکا , لە ساڵی **1988** بۆ دواجار , لەگەڵ ئەنرات بە یەکەوە بە تەلەفۆن گفتوگۆیان کردووە. پێشتر چەند جارێك لە نیورۆك و پاڵمچی کالیفۆرنیا یەکتریان بینیووە .

زۆربەی پەیوەندییەکانیان بە تەلەکس ئەنجام داوە نەك نامە گۆڕینەوە , ئەو کۆنتراکتانەشی کردوییانە هەموویان واژۆ کردووە .

تەناکا لە ڕۆژنامەوە بیستوییەتی لە هەڵەبجە دراوە

داواکاری گشتی لە ڕێگەی پرسیارێکەوە , پەیامی دادگا و هۆ و ئامانجی بانگ کردنەکەی بە تەناکا ڕاگەیاند , کاتێك لێی پرسی : کەی بیستت لە هەڵەبجە درا ؟.

تەناکا : لە ڕێگەی ڕۆژنامەوە بیستم لە ساڵی **1988** .

داواکاری گشتی :ئەی کەی بیستت ئەنرات گیرا لە لایەن ئەمەریکاوە .

تەناکا : بە تەلەفۆن بیستم .